

Ytringsfrihed gælder også for børn

Mette Korsgaard

I den danske grundlov står, at alle har ytringsfrihed. Men spørgsmålet er, om det i praksis gælder for børn og unge i Danmark. Medier og fagfolk indenfor det sociale område har ofte en fælles forståelse af, at skal børn under 18 år udtale sig, skal de forudgående have tilladelse af en forælder eller værge. Vi står i et dilemma. På den ene side vil vi som velmenende voksne beskytte børnene mod unødigt eksponering. På den anden side kan vi som samfund gå glip af afgørende viden om børns oplevelser og erfaringer. For nylig stod jeg som dokumentarfilminstruktør midt i netop det dilemma, hvilket førte mig på en rejse rundt i jura og etiske overvejelser.

Rettigheder, ytringsfrihed, børn, unge.

”Tak”, siger Kayla på 17 år og prøver at tørre sine tårer væk. ”Tak, fordi jeg har fået lov til at fortælle min historie. Ikke kun for min egen skyld, men også for alle andre unges skyld.”

Det er min sidste optagelse med Kayla, som jeg har fulgt igennem et år, ligesom jeg har fulgt andre unge under 18 år, mens de forsøger at blive hørt af myndighederne og få den, for dem, nødvendige hjælp. For Kayla var situationen den, at hun var blevet hjemløs efter at have været anbragt, lige siden hun var en lille pige. Da jeg møder hende, har hun boet på gaden i fem måneder og leder efter husly. Ligesom de øvrige medvirkende og juridisk set umyndige ønsker hun et trygt sted at bo. Med mit kamera kan jeg som udenforstående opleve, at de unge føler sig oversete og talt ned til.

I takt med at kameraet dokumenterer de unge i klemme mellem forældre og myndigheder, og jeg kigger mine optagelser igennem til en dokumentarfilm om unges rettigheder, bliver jeg overbevist om, at det her er en historie, som skal ud i offentligheden og debatteres.

Indtil videre har vi hørt om arbejdspresset i det offentlige fra de ansatte selv. Ligesom vi har hørt forældre tale om, at deres børn uretmæssigt bliver fjernet fra familien. Begge dele er relevante og vigtige historier. Vi mangler dog at høre børnenes version. Dem, vi har et særligt ansvar for at passe på. Nogle af disse børn er løbet hjemmefra, og opsøger krisecentret, i dette tilfælde Joannahuset på

Christianshavn, hvor jeg filmer, fordi de gerne vil have hjælp til at blive anbragt. Alle udtrykker kærlighed til forældrene, og bærer på en stor sorg over at have forældre, der ikke magter opgaven at være voksne og omsorgsfulde.

Men ofte går noget galt, når de unge rækker ud efter hjælp. En ny rapport udarbejdet af Videnscenter om børneinddragelse og udsatte børns liv konkluderer, at ”børn og unge ofte ikke oplever at blive inddraget” i deres egne sager, og rapporten efterlyser mere fokus på inddragelse, som er tilpasset børn og unge (kilde: Socialstyrelsen 2022). I en Trivselsundersøgelse af anbragte børn og unges trivsel i 2020, svarer 43 pct. af de anbragte tilsvarende, at de ikke blev taget med på råd, da det blev bestemt, hvor de skulle bo, ligesom hver tredje af de 15-17-årige svarer, at de gerne vil have mere indflydelse på de beslutninger, der bliver taget i deres sag (kilde: VIVE 2020).

Forældre i opposition til børnene

For mig er alle disse undersøgelser med til at bekræfte, at der skal fokus på børns ret til at blive hørt både af myndigheder og af os som medier. Men her kommer dilemmaet. Det kræver jo forældrenes tilladelse at offentliggøre en produktion med deres børn som medvirkende. Hvordan får jeg tilladelse fra forældre, som i forvejen har vanskeligt ved at magte forældrerollen? Forældre, som de unge føler sig utrygge ved? Jeg rækker forsøgsvis ud til forældre for at fortælle om børnenes projekt i filmen, nemlig at fortælle om, hvordan de føler sig misforstået af myndighederne, og ikke får den hjælp de ønsker.

Forståeligt nok er det vanskeligt at nå ud til forældrene med den præmis. Er der noget mere skamfuldt end at fejle som forælder?

Der er blandt forældrene en frygt for at blive eksponeret og en frygt for medier i det hele taget. Som en mor skriver til min producent og mig: ”Jeg vil ikke mødes med jer. Jeg har fået at vide, at sådan nogle som jer tager skjulte kameraer med og filmer uden tilladelse”.

En grundlæggende mistillid graver grøfter. Mine små forsøg falder hurtigt til jorden.

Enhver har ret til ytringsfrihed

Sammen med min producent går jeg til advokat i presse og medier, Vibeke Borberg. Hun er advokat med møderet for Højesteret, ph.d. i retsvidenskab med speciale i informationsret, medieret og presseetik. Og hun har været docent og forskningschef på Danmarks Medie- og Journalisthøjskole.

Vibeke Borberg er ikke i tvivl om, at jeg som journalist skal lade de unge under 18 år medvirke i vores dokumentar om børns rettigheder.

For at begynde i den strengt juridiske afdeling:

”Alle mennesker har ytringsfrihed. Også børn og unge,” fastslår hun.

Hun henviser til paragraf 77 i grundloven: *Enhver er berettiget til på tryk, i skrift og tale at offentliggøre sine tanker, dog under ansvar for domstolene. Censur og andre forebyggende forholdsregler kan ingensinde på ny indføres.*

Vibeke Borberg understreger, at grundloven ikke står alene i den sag. I Den Europæiske Menneskerettighedskonventions artikel 10 om ytringsfrihed står der nemlig: *Enhver har ret til ytringsfrihed. Denne ret omfatter meningsfrihed og frihed til at give eller modtage meddelelser eller tanker, uden indblanding fra offentlig myndighed og uden hensyn til grænser.*

Der står desuden i FN's Børnekonvention artikel 12, at *et barn skal sikres ret til frit at udtrykke sine synspunkter i alle forhold, der vedrører barnet.*

”Den Europæiske Menneskerettighedskonvention har fået en stor betydning, fordi den fortolkes af Den Europæiske Menneskerettighedsdomstol, der vejleder praksis. Det, der kendetegner de to forskellige bestemmelser, er, at de begge siger, at ENHVER har ytringsfrihed,” forklarer Vibeke Borberg.

”At enhver har ytringsfrihed betyder, at der ikke er betingelser, der skal opfyldes for, at et menneske har ytringsfrihed.” Vibeke Borberg melder dog pas, når vi skal finde en forklaring på, at jeg og de fleste af mine kolleger i mediebranchen altid per automatik er gået ud fra, at vi skal have forældres samtykke, inden vi beder unge under 18 år om at medvirke. Hun gætter dog på, at det skyldes, at børn og unge under 18 år i Danmark ikke er myndige. På mange dagblade og i mediehuse har man det som en regel, som journalister skal følge.

”De kan ikke låne penge i banken, købe en ejendom eller skrive under på en aftale. De har ikke det, vi juridisk kalder rets- og handleevne. Det er så i medieverdenen blevet transformeret til, at man skal have forældre eller anden værges samtykke til at medvirke i medierne.”

For mit eget vedkommende stammer denne åbenbart rodfæstede juridiske misforståelse angiveligt fra undervisningen på journalisthøjskolen, hvorfra jeg blev journalist i 1992. Måske den stammer fra min ansættelse på Jyllands-Posten. Eller måske fra mine år som journalist på DRTV. Jeg ved det ikke. Jeg har pligtskyldigt altid sikret mig forældres tilladelse, når jeg har haft med børn at gøre, og har aldrig sat spørgsmålstegn ved det. Jeg har gjort det på linje med mine kolleger og har tænkt, at det er en velmenende regel, der kan beskytte børnene. Indtil nu. Jeg har aldrig tidligere været bevidst om, at jeg måske overtrådte grundloven.

Skærper mediernes ansvarsfølelse

Det betyder selvfølgelig ikke, at journalister skal undgå samarbejde. Tværtimod skal medierne i så vid udstrækning som muligt søge samarbejde med forældrene. Det mener Vibeke Borberg:

”Journalisten må vurdere fra tilfælde til tilfælde. For den meget restriktive anvendelse af det princip, at der altid skal samtykke, betyder jo, at børn og unge ikke kan komme til orde i medierne, hvis forældrene ikke vil have det. Og den betyder jo især, at hvis de er i opposition til forældre, skole eller institution, vil de have svært ved at få lov til at medvirke. Den stemme, de har, bliver ikke hørt. Når det er sådan, at du arbejder journalistisk med børn og unge, hvor du ikke kan få eller ikke vil indhente forældres samtykke, så overtager du ansvaret for, at det her foregår på en ordentlig måde for børnene og de unge. Du er den, der sikrer, at I, i tilrettelæggelsen, kontakten og offentliggørelsen, beskytter børnene mest muligt samtidig med, at deres historie kommer frem, og de får en stemme.”

Jeg tænker, at det vil skærpe journalisters bevidsthed om ansvaret for børnene, når der ikke er en kære mor at læne sit hoved op ad. Og måske er det gået ud over børnene, når vi læner os op ad forældrenes samtykke.

Jeg blev selv fartblind for nogle år siden, da jeg lavede en dokumentar om en kvinde, der levede af prostitution. Hun ville gerne have, at børnene var med i filmen. Jeg blev selv fokuseret på, hvor vigtigt det var, at børnene deltog, fordi de blev mobbet i skolen pga. morens beskæftigelse. Jeg tænkte, at et nuanceret billede af mors job og liv ville løfte børnene ud af andres fordømmelse. Men under produktionen fik jeg en kollega til at se nogle klip fra dokumentaren, og han var ikke i tvivl. Børnene måtte ud af den film. Han havde næse og erfaring for, at det ville ramme børnene unødigt hårdt. At det ville eksponere dem til skade for dem selv, fordi den offentlige moralske dom over morens fag ville forfølge børnene. Det var ikke i deres interesse, når det kom til stykket. Og når jeg tænker tilbage på det, så tror jeg egentlig ikke, at de ytrede interesse i at medvirke. Det var deres mors film. Børnene kom ikke med i filmen. Og jeg takker min kollega for opmærksomheden.

Højesterets skelnen

Der er ingen domme fra Højesteret, der specifikt omhandler børn og unges ytringsfrihed. Men Højesteret har i en række domme taget stilling til spørgsmålet i forhold til andre juridisk set sårbare.

I en sag fra 1989 drejede det sig om, hvorvidt Ekstra Bladet i forbindelse med en artikelserie om psykiatriske hospitalspatienters forhold kunne bringe billeder af patienter på det psykiatriske hospital Nordvang og offentliggøre navne på patienter i artikelserien. Selv om dommen er gammel, er den ifølge Vibeke Borberg stadig ledende.

Sagen var anlagt af pårørende, som mente, at Ekstra Bladet var forhindret i at bringe artiklerne på grund af manglende samtykke. Højesteret gav ikke de pårørende ret. Der forelå ganske vist ikke gyldige samtykker fra de to patienter i strikt juridisk forstand, fordi de led af sindssygdom. Men omtalen og fotogengivelsen var sket som led i en saglig reportage af betydelig nyheds- og informationsværdi og tilrettelagt i samarbejde med overlæger og plejepersonale fra Nordvang, og da de medvirkende selv havde indvilget i deltagelsen, var der ikke grundlag for at nedlægge forbud mod artikelserien.

Omvendt står Højesterets afgørelse fra 2021 om adgangen til at vise skjulte optagelse af en dement plejehjemsbeboer, der i en periode var blevet filmet med skjult kamera til brug for en dokumentarudsendelse. Aarhus Kommune, som havde ansvaret for kvinden, mente, at når hun ikke selv kunne give samtykke til offentliggørelse af optagelserne, kunne de ikke vises. Og det fik kommunen medhold i.

”Kendelsen er vigtig, fordi den bl.a. fastslår, at det ligger uden for rammerne af en værges og de pårørendes beføjelser at give samtykke til medvirken i en tv-udsendelse, der angår en andens personlige forhold. Det er som udgangspunkt kun den medvirkende selv, der kan det, også selv om vedkommende er umyndig,” forklarer Vibeke Borberg.

Højesteret fandt, at det måtte have været muligt for TV 2 at belyse de kritisable forhold på plejehjemmet uden at bringe skjulte optagelser af kvinden i meget intime situationer, og at videregivelsen af optagelserne i tv-udsendelsen var en krænkelse af hendes ret til privatliv, som ikke opvejede emnets offentlige interesse og udsendelsens informationsværdi. Da kvinden ikke selv havde indvilget i deltagelsen, kunne optagelserne ikke vises.

Set fra mit, min producents og de unges perspektiv har deres fortællinger fra Joannahuset ’væsentlig samfundsmæssig interesse’, fordi den handler om, at børn og unge kæmper for at komme væk hjemmefra på grund af forholdene i hjemmet og oplever at blive afvist af myndighederne. De unge får igennem deres deltagelse i filmen mulighed for at sætte fokus på en samfundsmæssig udfordring og pege på et for dem konkret problem. Det er klart, at forældrene er blevet spurgt, om de vil kommentere på de ting, som bliver sagt om dem, som er god skik i alt journalistik.

Det skærpede ansvar i praksis

Med den for mig nyopdagede jura i hånden er jeg klar over, at mit ansvar er blevet skærpet. Derfor har jeg bl.a. kontakt med organisationerne Børns Vilkår og De Anbragtes Vilkår under produktionen angående børnenes deltagelse. Begge organisationer udtrykker som udgangspunkt skepsis over at lade unge deltage i medierne med egne historier, fordi de tit har oplevet, at de unge fortryder deltagelse senere i livet eller nu og her ikke bryder sig om fremstillingen af deres historie.

Signe Fjordside, ph.d. og projektleder i De Anbragtes Vilkår uddyber:

”Men i princippet er alder ikke afgørende. Et bedre udgangspunkt er at vurdere fra gang til gang. En 14-årig kan jo lige så godt være i stand til at overskue konsekvenserne af en medvirken, som en voksen kan det. Det, der i virkeligheden spiller en rolle, er børn og unges evne til at forstå, hvad der skal ske. Og her har ikke bare journalister, men også forskere, lærere og pædagoger et øget ansvar. Hvad kan konsekvenserne være for den enkelte. Vi ved i De Anbragtes Vilkår hvor svært det kan være også for voksne at stå frem og fortælle deres historie. Derfor bruger vi selv i vid udstrækning anonymisering.”

Tilbage i min medieandedam tænker jeg, at det er vigtigt for os at huske på, at børn og unge i udsatte positioner ikke har været igennem dyre mediekurser, som efterhånden alle Danmarks ledere har været det. Når vi som journalister står med et barn, så kræver det vores største etiske kompetencer – også i yderste fald at lade en gennemresearchet tidskrævende historie falde, hvis det viser sig, at offentliggørelse vil skade barnet.

Nogle af de tips, der kan være med til at sikre de unge er at garantere dem, at de to år efter en films udgivelse kan vælge at blive klippet ud. De unge ser alle klip og/eller artikler igennem med ret til fortrydelse inden offentliggørelse. Som i alle andre udgivelser, tjek at oplysningerne er rigtige. Få kolleger og fagfolk indenfor det sociale område til at være ’djævlens advokater’ – er det her nødvendigt?

De unge fra Joannahuset er ikke i tvivl. De vil have luft. Kayla siger:

”Ingen troede på, at jeg var hjemløs. Gå dog hjem, sagde en fyr. Unge er da ikke hjemløse. Men jeg havde ikke noget hjem. Min sagsbehandler havde sagt, at jeg skulle tage hjem til min mor. Det kunne jeg jo ikke. Min mor har aldrig kunnet tage sig af mig. Den nat sov jeg i Københavns Lufthavns kelder.”

Mette Korsgaard, dokumentarfilminstruktør

Referencer

Socialstyrelsen (2022): Børn og unges Børn og unges inddragelse i

Myndighedsbehandlings på børne- og ungeområdet

En vidensindsamling under Videnscenter om

børneinddragelse og udsatte børns liv. Forfattere: Tea Tørbenfeldt Bengtsson og Sofie Henze-Pedersen

VIVE (2020): Anbragte unges trivsel 2020

Trivselsundersøgelse blandt anbragte 15- og 17-årige, 2014-2020. VIVE – Viden til Velfærd

Det Nationale Forsknings- og Analysecenter for Velfærd. Forfattere: Mette Lausten & Asger Graa Andreasen